

Soli Deo

Ter nagedachtenis aan Annie Prummel (1929-2018)
en Ben Meyer (1924-2020)

WILLEM HUBERTS

Soli Deo
Wouter Lutkie
(1887-1968)

Biografie van een priester-fascist

Boom – Amsterdam

Dit boek is mede mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van de volgende fondsen:

M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting
Hendrik Muller Fonds
Jaap Harten Fonds
Stichting Het Nuyensfonds
Stichting Sormani Fonds

Ontwerp omslag en binnenwerk: Mijke Wondergem
Verzorging binnenwerk: Peter Tychon

© 2022 Boom uitgevers Amsterdam

© 2022 Willem Huberts

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl.)

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

ISBN 978 90 2444 641 4

NUR 680

www.boomgeschiedenis.nl

www.boomuitgeversamsterdam.nl

Inhoud

Vooraf 7

1. Kinder- en jeugdijaren (1887-1909) 11
2. Epifanie en seminarie (1909-1919) 27
3. Kapelaan in Gemonde (1919-1922) 41
4. Priester in Nuland (1922-1924) 63

INTERMEZZO 1 ∞ *Gestrenge kerkvorst versus menslievende priester* 87

5. Een priester in de politiek (1924-1926) 117
6. Op weg naar Mussolini (1926-1930) 143
7. Il grande animatore del fascismo olandese (1930-1935) 169

INTERMEZZO 2 ∞ *Fascisme en antisemitisme* 201

8. Fascist in Nederland (1935-1938) 233
9. Van interventie te München tot Nationaal Front (1938-1941) 257
10. Verloskunde in oorlogstijd (1941-1945) 279

INTERMEZZO 3 ∞ *Aristo- en overige publicaties* 307

11. Doorgaan met biljarten (1945-1950) 347
12. Beperkingen en gebreken (1950-1960) 371
13. Laatste jaren en dood (1960-1968) 393

Nawoord 403

Beknopte levenslijn 418

Publicaties van Wouter Lutkie 419

Verantwoording 420

Illustratieverantwoording 426

Dankbetuiging 427

Noten 429

Literatuur 453

Personenregister 456

Il voyage en solitaire
Et nul ne l'oblige à se taire
Il sait ce qu'il a à faire

Gérard Manset
(*Ya une route*, 1975)

Ik moet en ik wil mijn werk op *mijn* manier doen.
Après nous le déluge, desnoods.
Ik wil mijn eigen koninklike gang gaan.
Wouter Lutkie, 2 april 1919

Je moet alleen durven staan.
Wouter Lutkie, 16 juni 1942

Ja, ik ben lastig.
Altijd lastig geweest voor allen die met mij te doen kregen.
Ook menig maal *te* lastig.
Wouter Lutkie, 29 november 1950

Vooraf

In de ochtend van vrijdag 26 januari 1968 begaf een jonge man zich naar het Noord-Brabantse Nuland. Hij ging de begrafenis bijwonen van priester Wouter Lutkie op het kerkhof van het Sint Jozefoord waar Lutkie in zijn laatste jaren was verzorgd. Dat rustoord voor nonnen was gevestigd op het terrein 'Duyn en Dael' dat Lutkie vanaf 1922 had bewoond, samen met zijn huisgenoten en vrienden, het echtpaar Ras-van den Eerenbeemt. Kort voor de uitvaartmis en de teraardebestelling ontdeed de man zich in een der kloostergangen van zijn winterjas. Daar liep een non op en neer. Plotseling zwaaide een kamerdeur open, stemmen klonken door elkaar en er schoot een kloosterzuster op de drentelende non af. Te driftig om op de vreemdeling te letten gaf zij haar jobstijding door: 'Alles gaat naar de familie!'

De notaris had blijkbaar het testament voorgelezen. En Lutkie had weer een streek uitgehaald. Hij deed niet graag wat iedereen van hem verwachtte, hij leek er soms plezier aan te beleven een dwarskop te zijn. Deze karaktereigenschap trok sommigen aan, maar stootte anderen af: er is dan ook heel verschillend over hem geschreven, zowel boosaardig en beschuldigend als vergoelijkend en verheerlijkend.

Wouter Lutkie was bij zijn leven een fenomeen. In Nuland en omstreken – tussen 's-Hertogenbosch en Oss – stond hij vanaf het midden van de jaren twintig bekend als 'de tovenaer' die alles voor elkaar kreeg. De rest van Nederland kende hem, of meende hem te kennen, als de enige fascistische priester in het land die ook nog eens een persoonlijke vriend van Mussolini was. Hier volgt een staalkaart van opinies over Wouter Lutkie door de jaren heen:

In 1933 schreef de criticus H. van Lieshout: 'Lutkie kan doorgaan voor iemand, die op *zijn* manier vlot de pen hanteert, hij schrijft als een vaardig journalist, maar daarmee is naar onze meening dan ook alles gezegd. Diepe gedachten vinden we bij hem niet.'²

In het nationaalsocialistische tijdschrift *De Misthoorn* van 8 november 1941 werd Lutkie omschreven als een 'zonderlinge intrigant [...] vanwege zijn pietluttig egocentrisme'.

In 1956 beschuldigde de Nijmeegse historicus prof. dr. L.J. Rogier hem ervan dat hij een 'samenzweerder' was, een 'totalitair-denkende' en daarbovenop kwam dan nog eens de niet geringe beschuldiging dat Lutkie een nationaalsocialistische collaborateur was geweest.³

De essayist Wim Zaal noemde hem in 1966, toen Lutkie nog nét niet dood was, een man ‘van scherp verstand en hartig temperament’. Ook karakteriseerde hij Lutkie door ‘zijn oprechtheid. En dan geen gewone, maar een zeer onbevangene, een in het normale leven onbruikbare.’ Drie jaar later beschreef Zaal hem als volgt: ‘Misschien wel een groot man, een martelaar voor een verkeerd ideaal, een goudeerlijke fantast.’⁴ Bijna dertig jaar later noemde hij hem ‘de mislukte maar dappere Kuifje uit Nuland’.⁵

In zijn necrologie van Lutkie beschreef de schrijver-filosoof Cornelis Verhoeven hem als ‘een gummileeuw in een vervallen toestand’ en als een ‘vereenzaamde oude man’. Dat Lutkie bij voorkeur alleen stond, had Verhoeven goed in de gaten, toen hij schreef: ‘De imponerende dirigentenkop werd nog krachtig in de nek geworpen, het stokje zwiepte nog vinnig in het rond. Maar het orkest was allang verdwenen; ik vraag mij af of het er ooit geweest is.’⁶

In het jaar van zijn overlijden noemde de historicus A.A. de Jonge hem ‘één der zeer weinige sympathieke figuren onder de Nederlandse fascistten’ van wie ‘zijn idealisme en zijn persoonlijke onbaatzuchtigheid’ geroemd werden.⁷

Lutkies vriend pastoor Jacob Sicking omschreef hem in 1973 als een ‘uitzonderlijke priester’, ‘hartelijk’, ‘zeer vroom en diep-gelovig’ en als een man die ‘altijd een free lance-strijder gebleven’ is.⁸

Een van Lutkies eerste biografen was de historicus L. Buning. Hij noemde hem in 1979 ‘een vruchtbaar auteur’ en een ‘katholieke malcontent’ die ‘een vroegtijdig Nederlands vertegenwoordiger van het fascisme’ was. Ook vond hij Lutkie ‘niet gespeend van waardigheid en een zekere grandeur’.⁹

In 1985 noemde de schrijfster en journaliste Lisette Lewin hem een ‘imponerende figuur in het Nederlandse fascisme’ met ‘een gevaarlijke invloed op jongeren’. Zij achtte hem ‘te eigenzinnig om zich in de kerk te kunnen handhaven’ en vroeg zich openlijk af: ‘Was de man gek of naïef?’¹⁰

In 2002 meende literatuurwetenschapper Mathijs Sanders dat Lutkie behoorde tot de ‘notoire querulanten’ die aanhangers waren van het ‘compromisloze radicale katholicisme’.¹¹

Op de website van het Brabants Historisch Informatie Centrum beschreef Henk Buijk hem in 2009 als ‘een lange, statige man met een dikke bos golvend haar. Een man met een natuurlijk overwicht’, alsmede ‘een steunpilaar voor zijn in nood verkerende medeburgers’.¹²

In 2011 was de historicus Ewoud Kieft van mening dat Lutkie in de jaren 1914-1918 was meegesleept door de Franse religieuze oorlogscultuur en door de Action Française, een Franse rechts-nationalistische en antidemocratische politieke beweging. Ook dacht hij dat Lutkie een paar jaar in Italië had gewoond.¹³

In 2017 schreef de historicus dr. L.M.H. Joosten op de website van Brabants Erfgoed over Lutkie dat hij een ‘temperamentvolle en nonconformistische pleitbezorger van het fascisme’ was geweest, die nooit had gecollaboreerd met de Duitse bezetter.¹⁴

Aan het eind van dit boek kan de lezer voor zichzelf uitmaken of Wouter Lutkie een ‘tovenaar’ was, of een fascist, of een idealist, of een intrigant, of een collaborateur, of een steunpilaar, of een martelaar, of een gummileeuw, of een fantast, of een querulant of een gek of dat hij was meegesleept door de Franse religieuze oorlogscultuur. Op de hier volgende bladzijden gaat het niet om berekenend of naïef, om goed of slecht, om lastig of meegaand. Het gaat over een man die zijn eigen weg koos en die alleen durfde te staan. Het gaat over de priester Wouter Lutkie: een hoogst merkwaardige man met een hoogst merkwaardige levensloop.

1. Kinder- en jeugdjaren

(1887-1909)

Op 12 mei 1886 traden te Den Bosch in het huwelijk Leonardus Henricus Christoffel Lutkie (1851-1926) en Maria Cornelia Josephine van den Heuvel (1856-1928). Keurig negen maanden later zag op 23 februari 1887 in diezelfde stad hun zoon Wouterus Leonardus het licht in hun woning aan de Orthenstraat. Hierna zouden nog vijf kinderen uit het huwelijk voortspuiten: Joseph Antonius, 12 juli 1888 – 28 april 1892; Maria Engelina (voor broer Wouter ‘Mies’: ‘Mies, zo heb ik haar altijd genoemd. Maar haar noemende tegenover anderen noem ik haar bij haar officiële naam.’), 25 februari 1891 – 26 augustus 1977; Anna Catharina (Anna), 8 november 1893 – 3 juni 1979; Elisabeth Wilhelmina (Elsje), 11 september 1895 – 31 maart 1899 en Leo Victor (Leo), 26 september 1897 – omstreeks 15 december 1944, in Duitse gevangenschap. Van de zes zouden slechts vier de volwassenheid bereiken. Dat het gezin als degelijk katholiek mag worden beschouwd, blijkt uit de omstandigheid dat drie van de vier kinderen ervoor kozen om hun leven in dienst van het geloof te stellen: de oudste, Wouter, werd priester, terwijl dochter Anna en zoon Leo wilden intreden in een religieuze orde. Hun wens ging niet in vervulling, want zij werden ongeschikt bevonden door de geloofsgemeenschap waarop zij hun oog hadden laten vallen. De oudste zoon, het onderwerp van deze biografie, bleef zijn leven lang een geval apart in de katholieke gemeenschap.

Zowel vader als moeder behoorde tot de gegoede burgerij en in beide lijnen van zijn voorgeslacht zijn fabrikanten en bestuurders te vinden. In de geboorteaakte van Wouter werd vader Lutkie ‘koopman’ genoemd. Hij dreef een handel in huiden, destijds in Noord-Brabant een onontbeerlijk artikel voor de hier ruim aanwezige schoenenindustrie. Dat Wouter als twaalfjarige met zijn moeder een buitenlandse reis maakte, mag worden beschouwd als een bewijs voor de kosmopolitische neiging die het gezin Lutkie kenmerkte, en ook voor de financiële welstand die een dergelijke onderneming mogelijk maakte. Hij ontving van zijn ouders ‘een bijna spartaansche en stoïcijnsche opvoeding, in soberen eenvoud van behuizing, kleeding, eten-en-drinken, vermaken en genotmiddelen. En daarmee verachting voor weelde, rijkdom, geld.’ Zijn ouders leerden hem om voor hooggeplaatsten ‘nooit te buigen of te bukken. Als ik voor zulken gewillig ben en onderdanig, dan uit disciplinair besef; niet uit vrees. Als ik vriendelijk voor hen ben, dan

uit bloot menselijke gevoelens van persoonlijke sympathie, medelijden, geestverwantschap, instemming met hun streven; nooit uit vleizucht.² In zijn latere leven toonde Lutkie inderdaad geen enkele schroom jegens boven hem geplaatsten.

In vermoedelijk de eerste helft van de jaren twintig schreef Lutkie een korte autobiografische schets met enige informatie over hemzelf en zijn ouders. Een citaat: 'Ik ben Brabanter. Mijn vader was Bossenaar en heeft, buiten z'n kostschooljaren te Grammont (België), nooit elders dan in Den Bosch gewoond. Mijn moeder werd wel te Tiel geboren, omdat haar ouders daar korte tijd woonden, doch niet lang bleef zij buiten Brabant en haar vader was van Oirschot, haar moeder uit Den Bosch. Ook van mijn vader waren beide ouders Brabanters. Zijn moeder uit 't gemoedelijke Grave. Zijn vader en grootvader Bossenaars. [...] Ik hou van Brabant.'³

Begin augustus 1896 verhuisde Wouter Lutkie, op dat moment negen-en-half jaar oud, naar het jongensinternaat van het Instituut Saint Louis te Oudenbosch, een van de eerste grote katholieke kostscholen in Nederland. Vele duizenden jongens hebben hier een deel van hun jeugd doorgebracht. Het internaat maakte deel uit van het klooster van de Broeders van Oudenbosch. Lutkie zou later in zijn leven met plezier aan zijn tijd op Saint Louis terugdenken. In 1946 vraagt hij zijn neef Willem Eskes, die onder de naam broeder Valentinus werkzaam is op Saint Louis, of deze hem de tekst kan bezorgen van de Franse liedjes die hij er als kind moet hebben gezongen. Nog in 1949 noemt hij deze neef 'mijn onvergetelijke beschermer en opvoeder van mijn S.Louis-jaren'. Op 21 juni 1898 deed hij er zijn Eerste Communie en op 28 mei 1899 ontving hij er het Heilig Vormsel. De communieplaat, ondertekend door de rector van Saint Louis, J. Verdurmen, hing jarenlang in Huize Elzenhoek, vanaf 1922 Lutkies woning in Nuland.⁴

De leerlingen van Saint Louis werden ook cultureel gevormd. Lutkie speelde enkele keren mee aan kleine toneelvoorstellingen die tijdens de jaarlijkse prijsuitreiking vlak voor de zomervakantie werden opgevoerd. Tijdens het avondprogramma van 23 juni 1897 speelde hij mee in *Voor de Amsterdamsche rechtbank*. In zijn laatste jaar – op 19 juli 1900 – speelde hij de rol van Hugo, de zoon van graaf La Valette in *Zegepraal der Kinderlijke Liefde*, een toneelstuk dat zich afspeelt in de gevangenis van Parijs tijdens de Franse Revolutie. Lutkie verliet Oudenbosch op 13 november 1900.

Later zou Lutkie terugblikken op zijn jeugd en in het bijzonder op zijn eigen rol als het oudste kind. Hij deed dit onder het pseudoniem Gaudens [blij zijnd, zich verheugend] in algemene termen in een artikel bedoeld voor katholieke ouders en opvoeders en zonder over zichzelf te spreken, maar wat hij schreef, kan moeilijk zijn geschreven zonder zich op de eigen jeugderva-

Het pas geopende Canisius College te Nijmegen in het jaar dat Lutkie het bezocht, 1900.

ringen te hebben gebaseerd: ‘En onder de broeders en zusters bekleedt de oudste vaak een heel bijzondere plaats. [...] Het leven van de oudste is gemeenlijk van de aanvang af, zwaarder, zowel in geestelijk als in lichamelijk opzicht. Dit kind moet worden ter wereld gebracht, gevoed, verzorgd door eene nog onervaren moeder. Op het oudste der kinderen worden het eerst alle “proeven” genomen. Niet enkel proeven van lichamelijke opvoeding; evenzo van meer geestelijke aard. Als de ouders tot strengheid geneigd zijn, dan passen zij de volle mate hunner gestrengheid toe op het oudste kind. [...] Is de oudste ’n jongen, dan is hij al gauw “onmisbaar”, óf voor vader in de zaak, óf voor aanvulling van het inkomen tot onderhoud der familie. Ook voor hem geen rustig beramen van toekomstplannen, geen voldoende voorbereiding op het verdere leven.’⁵

Kennelijk was hij in de periode 1919-1920 sterk gericht op zijn jeugdja-
ren en op zijn ouders, zo blijkt ook uit het lof- en dankdicht voor zijn vader
in *Het Huisgezin* van 17 april 1920, de 69ste verjaardag van zijn vader. Het be-
vat zinsneden als: ‘Mijn Vader, al zo lange jaren lijdt gij: uw leven was niet
aan der wereld zonnekant! [...] Mijn vaderlief, het is van u dat *ik* de vreugde
heb, de blijheid in et Godsvertrouwen dat mijn leven leidt.’⁶

Als dertienjarige vertrok Lutkie naar het op 17 september 1900 geopende
Canisius College in Nijmegen, waar hij intern zou verblijven.

Pater Hebrans, Lutkies 'eigenlijke opvoeder'.

Dit nieuwe school- en internaatgebouw in Hollandse neorenaissancestijl was in opdracht van de pater jezuiten gebouwd en telde in Lutkies tijd veel meer internen dan externen. De eersten waren voornamelijk afkomstig uit de katholieke bovenlaag van het zuiden des lands, de externen, veelal uit Nijmegen en omgeving, kwamen voor een deel ook uit middenstandsmilieus. Veruit de meeste docenten waren jezuiet. Van slechts één docent is bekend dat Lutkie een blijvende invloed van hem onderging, pater Ludovicus Dominicus Hebrans (1863-1907), een aartsconservatieve integralistische jezuiet die tussen 1895 en 1900 als missionaris in Nederlandsch-Indië vertoefde en doceerde.⁷

Tot aan zijn dood was hij docent Latijn, Grieks en Hebreeuws aan het Canisius College te Nijmegen. Meer dan 35 jaar later schreef Lutkie aan zijn vriend August Cuypers: 'Pater Hebrans was voor mij niet een onbekende, of een oppervlakkige "kennis"; hij was *mijn eigenlyke opvoeder*. Hij was de man naar wiens inzicht ik pleegde het mijne te vormen, aan wiens oordeel ik blij pleegde te zijn het mijne te kunnen aanleunen, op wiens autoriteit ik het een voorrecht achtte mij te kunnen beroepen.'⁸ Kennelijk stond pater Hebrans gedurende het voorjaar van 1937 op zijn netvlies, want enkele weken voordat Lutkie hem tegenover August Cuypers noemde, had hij al over deze pater geschreven. In *Aristo-* van april 1937, het maandblad dat hij zeven jaar eerder had opgericht, wijdde Lutkie namelijk enige pagina's aan de opvoedende kwaliteiten van deze voormalige leraar aan het Canisius College, die hij zich vol emotie in herinnering bracht.⁹

Lutkie werd ingeschreven in de driejarige handelsschool, maar verliet de school een jaar voor het einde van de opleiding zonder het diploma te hebben behaald. De keuze voor de handelsopleiding zal zijn ingegeven door de wens om te zijner tijd de firma van zijn vader over te nemen. Later heeft Lutkie bij diverse gelegenheden laten weten dat zijn vroegtijdige schoolverlating in 1902 werd veroorzaakt door van zijn vaders zwakke gezondheid die hem noopte terug te keren naar Den Bosch om zijn vader bij te staan

in diens handelsfirma. Ook schreef hij eens dat hij het Canisius College ‘in 1902 weer verliet, na er de middelbare handelschool te hebben afgemaakt; voor zoover die werd gegeven, dat is tot de hoogste klas, die niet kon worden gegeven, omdat ik de éénige leerling daarvoor zou geweest zijn’.¹⁰ Beide redenen zijn bezijden de waarheid. Waarschijnlijk was de ware oorzaak van Lutkies vertrek gelegen in zijn houding tegenover de opleiding, die hem kennelijk niet gaf wat hij zocht. Na terugkomst in Den Bosch ging hij namelijk niet in zijn vaders bedrijf werken, maar werd hij geplaatst in het in Luik gevestigde bedrijf van een zakenrelatie. Toen hij hier na enige tijd vertrok om te gaan werken in de bandenfabriek van zijn oom in Bussum, gaf hem dat al evenmin voldoening. Het feit dat hij na enige tijd kwam te staan op de eerste automobieltentoonstelling van de vereniging Rijwiel- en Automobiel-Industrie (RAI) te Amsterdam, gehouden in 1902 in het Paleis voor Volksvlucht, waar hij drijfriemen en massieve autobanden aan de man moest zien te brengen, zal daar weinig verandering in hebben gebracht.¹¹

Naar eigen zeggen is zijn leven als publicist begonnen tijdens zijn verblijf in Bussum: ‘Begonnen met schrijven te Bussum in 1902 of 1903 onder den ironischen schuilnaam M.Ch. van Euveldaen, een omzetting der letters van Moeders naam. [...] Pater Fleerackers, de Nederlandse taal-leeraar van het Canisius-College had dat onheil uitgelokt.’¹²

Vanuit Bussum correspondeerde hij in het Frans met zijn ouders en wanneer hij stilistische of grammaticale fouten in zijn brieven maakte, werd hij door beiden gecorrigeerd. Zijn leven lang zal Lutkie nagenoeg perfect Frans schrijven en spreken. Al op jonge leeftijd is hij zich kennelijk bewust van het adagium ‘wie schrijft, die blijft’, want op zestienjarige leeftijd liet hij zijn vader weten: ‘Vader, zult U al mijn brieven goed bewaren. Daar sta ik bijzonder op.’¹³ Interessant in dit verband is een notitie over wat hij de afgelopen twee dagen op twee door hem verzonden briefkaarten had geschreven. Zelfs dát moest kennelijk worden vastgelegd en bewaard.¹⁴

Zijn vader schreef hem op 3 februari 1904: ‘Wat moet dat nu geven met jou, toen ge in Nijmegen waart, hadt ge geen zin meer in de studie en nu ge 10 maanden in Bussum zijt om een vak te leeren hebt ge geen zin meer in dat vak.’¹⁵ Hij voelde zich niet op zijn gemak onder het toezicht van oom en tante in de bandenhandel, want zij waren veel te kritisch over zijn doen en laten. Zijn vader haalde hem er weg en plaatste hem op 1 maart 1904 in de leerlooierij van Theeuwes te Rijen (tussen Breda en Tilburg), een bedrijf waar Lutkie senior veel zaken mee deed.

Hier voelde hij zich voor het eerst op zijn plaats. Hij woonde er op zichzelf en vond de ruimte om zich te ontplooien in zijn werk. Na enige tijd werden hem steeds zelfstandiger werkzaamheden toevertrouwd, zodat hij op den duur als verkoper in de buitendienst op de fiets de provincie introk. Het

werk ging hem goed af en in de jaren die volgden reisde hij enkele malen naar Engeland, waar hij huden inkochte voor het bedrijf van zijn vader. In een latere publicatie keek Lutkie terug op deze tijd: ‘Mijne hospita herinnert mij aan mijn landlady “op de Rijen”, waar ik als jonge man gewoond heb. Die eigenaardige zorgen en bezorgdheden zijn mij vertrouwd, roepen oude herinneringen in mij op. Vijf jaren lang mocht ik ze, juist zóó, genieten van mijn twee brave kostjuffrouwen in de Baronie, voor wie Breda “de stad”... en het even dichtbij-gelegen, hoezeer ook importanter, Tilburg eenvoudigweg “Tilburg” was. Dat is hier weer, als toen daar, hetzelfde éénkamer-leven, vrij en afgesloten en ongehinderd, als een kloostercel. En toch niet verlaten, niet vereenzaamd, integendeel voelbaar beveiligd en omwaakt van goede, moederlijke zorgzaamheid. De herinnering die ik eraan heb is wel dáárom zoo mooi, wijl het toen onmiddellijk volgde op mijn soldaten-leven, met het stilte-vreemd verblijf op altijd onvrije chambrée. De “ambiente” is verschillend, de samenstellende factoren zijn geheel anders, maar dit leven als “kostganger” in een gezin met kinderen, behuisd in een zit-slaapkamer, is mij vol herinneringen aan een vroegere periode. Ik vind weer gestes terug van toen, betrap mij op gevoelens en gedachten, impulsies en reacties van toen. Herleef het leven van “de Rijen”.’¹⁶

Toch moet er iets zijn gaan knagen aan de dan zeventienjarige. Hij lijkt op een punt te zijn beland waar hij zich voor het eerst afvraagt wat te doen met zijn leven. Hij zal zich hebben gerealiseerd geen voltooide middelbare-schoolopleiding te bezitten, in zijn dagelijkse werk is de intellectuele bevrediging minimaal en ook heeft hij geen geestelijk doel in zijn leven. Hij bezat echter de veerkracht en ambitie om zich op te richten uit wat hij zal hebben ervaren als een periode van stagnatie. Via zelfstudie bekwaamde hij zich in het Engels, Frans, Duits, Spaans en Latijn.¹⁷ Ook studeerde hij privatim filosofie. Vermoedelijk in deze periode maakt hij kennis met het echtpaar Kees en Marie Ras-van den Eerenbeemt. Zij zullen in Lutkies latere leven een grote en belangrijke rol gaan spelen. De eerste vermelding van de naam Ras is in een door Lutkie bijgehouden handelsdagboek, waar bij 5 februari 1907 te lezen valt: ‘Ras komt misschien.’ Lutkie gebruikt de achternaam Ras, niet de voornaam Kees. Dit kan erop wijzen dat de omgang op dat moment nog niet vriendschappelijk is.¹⁸

In 1907 vervulde hij tussen mei en september zijn dienstplicht als soldaat in het 2de regiment infanterie. Bij zijn aankomst werd genoteerd: ‘lengte 1,746 meter, geen merkbare tekenen’. In september 1911 en in maart 1912 ging hij op herhalingsoefening, ditmaal als milicien-wielrijder en ordonnans bij het 3de bataljon van het 2e regiment wielrijders, gelegerd te Venlo. Het enige opmerkelijke is de strafdienst die hij in maart 1912 kreeg te vervullen wegens plichtsverzuim.

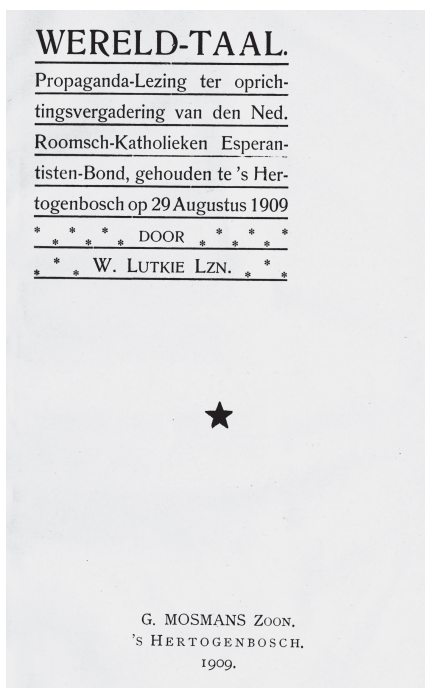

Lutkie moet zich een vreemde eend in de bijt hebben gevoeld tussen de andere dienstplichtigen, met hun ruwe en soms platvloerse taalgebruik en dito omgangsvormen die hem vreemd waren. In zijn archief bevinden zich tientallen notitievellen waarop hij dialogen tussen soldaten, diverse gebeurtenissen en allerlei opmerkingen schreef die hem moeten zijn opgevallen. Hij noteerde er zelfs scabreuze en onwelvoeglijke termen die hij nergens anders neerschreef, daarmee aangevende dat deze wijze van spreken hem volkomen onbekend was: “k Heb ’t nog aan niemand zoo plat-realistisch meegedeeld. Dat walgt me ik kan ’t niet. Dat spreekt daar d’n heelen dag van kut lul klotten tietten hoeren naaien, en de liederlijkste dubbelzinnigheden. Zie hier de feiten in hun walgelijke naaktheid. Niet nuchter, wel als ze bezopen zijn, enz.”¹⁹

Hij begon zijn vleugels uit te slaan en richtte zich op de samenleving, op de medemens. Hij werd geheelonthouder en bemoeide zich intensief met de organisatie van de rooms-katholieke drankbestrijding in Nederland. Opvallend genoeg zou de geheelonthouder Lutkie de rest van zijn leven wel wijn van allerlei soorten en kleuren blijven drinken. De functie die wijn heeft in de katholieke liturgie, zal hieraan niet vreemd zijn geweest. In zijn archief zijn vele bestellingen te vinden. Zo bestelde hij op 10 augustus 1938 50 flessen wit mousseux, 30 flessen Châteauneuf-du-Pape, 20 flessen Bourgogne wit en 20 flessen Bordeaux wit. Op 28 december 1941 bestelde hij 30 flessen Marsala, 10 flessen Haut Sauternes en 10 flessen Clos des Mouches. En op 31 augustus 1959 12 flessen Grand vin rouge.²⁰

Tussen 1906 en 1911 stond Lutkie in correspondentie met priester Alphons Ariëns, schreef artikelen in diens tijdschrift *Sobriëtas* en ook in andere dagbladen en tijdschriften publiceerde hij tientallen artikelen over de drankbestrijding.²¹ Hij gebruikte verschillende pseudoniemen, waaronder Ourson, Terus, Gautier, Een Katholiek Bosschenaar en Walter van den Bosch. Soms schreef hij onder de naam Walli, de koosnaam die zijn zus Anna voor hem gebruikte. Nog in 1941 zal hij een herdenkingsartikel wijden aan Ariëns.²² Ook hield hij zich bezig met patronaatswerk, met het organiseren van allerlei cursussen op sociaal terrein en met enkele vrienden richtte hij een katholieke debatclub op, waarvan hij voorzitter werd. In 1912 trad hij toe tot het bestuur van de pas opgerichte Tuberculose-Vereeniging in Den Bosch.²³ Ook Marie Ras-van den Eerenbeemt was lid van deze vereniging.

Het was hem echter niet genoeg. In 1907 begon hij met het volgen van cursussen Spaans, want hij wilde die taal onder de knie krijgen. Later datzelfde jaar wendde hij zich tot het Esperanto, de op dat moment in Nederland relatief nieuwe kunsttaal die in Lutkies ogen kon bijdragen aan de vrede tussen mensen omdat ze hen immers in staat stelt altijd met elkaar te communiceren en daardoor conflicten kan voorkomen. Hoewel de aanhangers

Titelpagina *Wereld-taal*, Lutkies eerste boekpublicatie, 1909.

van het Esperanto destijds voor het merendeel onder politiek links georiënteerden werden gevonden, bewoog Lutkie zich vooral onder katholieke esperantisten die niet noodzakelijkerwijs als politiek links zijn te situeren. Zijn vriend pater W. Cramer schreef hem: 'Eerst nu iets over het esperanto, want me dunkt ge stuurt me daar nog al eens iets over, waarschijnlijk om me er voor te interesseeren. 't Is duidelijk, gij voelt er veel voor, niet zoozeer voor die taal in zich, als wel voor 't esperantisme, de internationale verbroedering waartoe die wereld-taal middel is.'²⁴

Hij maakte zich de taal eigen en zou haar tot op hoge leeftijd blijven gebruiken. In 1909 behaalde hij het diploma van leraar Esperanto en als zodanig gaf hij enkele jaren lang cursussen Esperanto. In datzelfde jaar is hij een

der ondertekenaars van het pamflet 'Aan de Katholieken van Nederland', waarin kond wordt gedaan van de oprichting van de Nederlandsche Katholieke Esperantisten Bond in het Concertgebouw te Den Bosch, op zondag 29 augustus 1909.²⁵ De lezing die hij die dag uitsprak verscheen onder de titel *Wereld-taal* in boekvorm en het was zijn eerste boekpublicatie.

Uit diverse krantenverslagen blijkt dat ook het echtpaar Ras-van den Eerenbeemt actief was in de esperantistische beweging in Den Bosch. Lutkie publiceerde vele honderden artikelen in dag- en weekbladen over het Esperanto en toonde zich daarmee een onvermoeibaar propagandist voor deze kunsttaal. Zijn kennis van die taal bracht hem een schat aan nationale en internationale contacten die hij de rest van zijn leven zou blijven onderhouden.

Een van hen was de Fransman Claude François (Claudius) Colas (1884-1914), die in de eerste maanden van de Eerste Wereldoorlog aan de Marne sneuvelde. Colas was een esperantist en uiterst actief propagandist voor die kunsttaal. Hij was gedurende vele jaren voorzitter van de Franse Katholieke Esperantovereniging, ook was hij een tijdlang redacteur van het tijdschrift *Espero Katolika* en hij was in 1910 een van de oprichters van de Internationale

Katholieke Esperantistische Vereniging (IKUE) en organisator van het eerste congres van katholieke esperantisten in Parijs. Als propagandist gaf hij vele cursussen en hield evenzovele toespraken. Lutkie bleef tot in de jaren twintig contact onderhouden met diens weduwe. De vriendschap tussen Lutkie en Colas ging zelfs zo ver dat Colas vroeg of Lutkie peetvader wil worden van zijn eerstgeboren zoon. Lutkie weigerde, omdat zijn vader hem verbood het verzoek te honoreren.²⁶ Zijn vader vreesde dat het peterschap Lutkie zou afhouden van zijn studie.

Claudius Colas maakte deel uit van de Franse beweging Le Sillon, die beoogde het katholicisme nader te brengen tot de in beginsel volstrekt niet-religieuze Franse republiek. Le Sillon presenteerde zichzelf als een alternatief voor de antiklerikale en louter materialistische wereldvisie van de toen nieuwe vakbonden. Le Sillon werd in 1894 opgericht naar aanleiding van de encycliek *Rerum novarum* van paus Leo XIII. Toen Colas en Lutkie met elkaar omgingen werd Le Sillon geleid door de Franse journalist en politicus Marc Sangnier (1873-1950). Hij was de oprichter van Le Sillon, waarmee hij een verbinding tot stand wilde brengen tussen socialisme, democratie en katholicisme. Ook was hij in 1929 de oprichter van de Franse jeugdherbergvereniging.

In de gedachtewereld van Sangnier en Le Sillon is het latere Nederlandse ‘integralisme’ te herkennen. In het midden van de jaren twintig zal Lutkie Colas nog ter sprake brengen: ‘Ik sprak u immers reeds van mijn vriend den sillonist Claudius Colas die aan de Marne gesneuveld is. Wij waren al vrienden in de dagen, dat *La Démocratie* werd opgericht, gedwongen als zij zich zagen een eigen pers te stichten, wijl zij anders geen gelegenheid hadden zich te doen hooren, nog minder, zich tegen allerlei aanvallen te weren.’²⁷

Als rechtgeaard esperantist zou Lutkie zich de kans niet laten ontgaan om in contact te komen met de bedenker van deze kunsttaal, Ludwik Zamenhof (1859-1917), een in Polen geboren Jood. Van origine oogarts, werd hij vooral bekend als de grondlegger van de internationale taal Esperanto. Hij was een ware polyglot: zijn moedertalen waren Russisch, Jiddisch en Pools, maar hij sprak ook vloeiend Duits. Later leerde hij Frans, Latijn, Grieks, Hebreeuws en Engels. Hij werd twaalfmaal voorgedragen voor de Nobelprijs voor de Vrede.

Lutkie had die kans gedurende het First Universal Races Congress, dat van 26 tot 29 juli 1911 werd gehouden in de University of London, Imperial Institute Road, South Kensington. Het doel van dit congres was ‘to discuss, in the light of science and the modern conscience, the general relations subsisting between the peoples of the West and those of the East, between so-called white and so-called coloured peoples, with a view to encouraging between them a fuller understanding, the most friendly feelings, and a heartier co-operation’.²⁸ Het congres vertoonde alles van het wijdverbreide op-

timisme dat zo kenmerkend was voor de jaren voorafgaande aan de Eerste Wereldoorlog: 'The East is now ranging itself with the West. For the first time in human history, therefore, there is a clear prospect of one common ideal animating all peoples, and thus the beautiful old hope of the brotherhood of nations and races is at last moving appreciably towards realisation.'²⁹ En het motto 'Promoting concord between all divisions of mankind'³⁰ moet sterk aan Lutkies wens tot (katholieke) eenheid onder de mensen hebben geappelleerd.

Op zaterdagmiddag 29 juli hield Zamenhof de lezing 'International Language' en Lutkie zou hem hier hebben kunnen ontmoeten, ware het niet dat hij ervoor gekozen had slechts een 'passive member' van het congres te zijn. Zijn beperkte lidmaatschap verschaftte hem geen toegang tot de lezingen, maar wel 'receipt of volume of papers of about 500 pages (including two select bibliographies) and all other publications. (The volume of papers constitutes a veritable encyclopaedia on the race question, and should be in every library, private and other.)'³¹

Wat betreft zijn geestelijke ontwikkeling, kan worden opgemerkt dat zijn latere keuze voor het priesterschap al te herkennen is in de manier waarop hij naar zichzelf, en naar zichzelf in de wereld kijkt: 'En weet dan ook, Mies, - 't is goed, dat je me héélemaal leert kennen - *zelfopoffering* is de deugd, die ik 't meest bewonder en dus beoefeningswaard vind. Wijl deze verwant is aan (*naasten*)*liefde*, voortbrengt *tevredenheid*, hierdoor leidt tot *geluk* en *optimisme*, wijl ze *sterk* maakt en krachtig, wijl ze uiteraard reeds méér doet dan geboden onderhouden... [...] 't Blijft dus zóó voorloopig: Ik doe de zaken, wil er mij met de borst op toeleggen. Zoolang als ik kan. Misschien wel voor nog héél langen tijd. Maar in m'n *vrijen* tijd *moet* m'n leven zijn voor anderen.'³²

In 1909 werd C.J.M. Foppele als eerste arbeider in de gemeenteraad van Den Bosch verkozen. Lutkie overwoog met Foppele de mogelijkheid om een plaatselijke afdeling op te richten binnen de Nederlandsche Rooms-Katholieke Tabaksbewerkerbond. Zijn mening over sociaal werk blijkt uit een ongedateerde, maar vermoedelijk omstreeks 1917 tot stand gekomen notitie: '1. Sociale actie is noodzakelijk en die eischt een bloeiend vakverenigingsleven. 2. De christelijke vakvereniging is in het belang van patroon zowel als van arbeider. 3. Drankbestrijding is noodzakelijk en een zeer voornaam deel van de sociale actie, dat niet veronachtzaamd mag worden. 4. Drankbestrijding & vakorganisatie moeten hand in hand gaan, zij zijn voor elkander onmisbaar.'³³ De beoogde afdeling kwam niet tot stand.

In september 1910 vond de Zevende Bossche Katholiekendag plaats. Kees Foppele zou er een lezing houden, maar omdat hij het te druk had, nam Lutkie zijn plaats in, meldde *De Tijd* van 5 september. Zijn voordracht verscheen eind van dat jaar in boekvorm onder de titel *De weelde verdedigd*: